

מאמר נשכח של נח שטרן

ברוך לינק

באליוט את המשורר והמבקר, המנהיג המדריך בתקופת חילופי משמרות. "באליוט ראו גילוי של אמת-יצירה חדשה, נפש המשורר שעוצבה במהפכה הרוחנית הכמוסה, ההורסת והמחדשת של תקופתו; ואת שירתו ראו ככבואה טבעית לזעזועים שהוטלו לתוך נפש החברה האנגלית, כביטוי השובע והרעב שירדו אז כרוכים לעולמה".

שטרן מרחיב את הדיבור על תרומתו של אליוט לתרבות האנגלית וקובע שאחד הדברים החשובים היה עיצובו מחדש של הטעם הספרותי הציבורי, תוך כדי הריסת דעות ואמונות הקשורות לעבר. תהליך זה משמעותו יצירה של קאנון ספרותי חדש. אליוט, על-פי שטרן, מבקר את המעמד הבינוני ממנו הוא עצמו בא. עולם זה מתואר כעולם מתנוון: "... עולם כרפי-פרברי, ובו דלות פנימית וחינונית, שמחפה עליה נימוסיות נטולת-פשר, עולם שקפא איץ-אונים, והוא מעלה ירוקה, ואת החיוניות החסרה לו יבקש ברובע הפועלים ובמאורות "העולם התחתון".

מלחמת העולם הראשונה גרמה להתרחקות הקוראים מהשירה בגלל שמצאו בשירה: "התרחקות מהחוויות הממשיות ומהדן הישר בנפש", נושא חשוב המופיע אף במאמרו של ט"ס אליוט. נח שטרן מבקר במאמרו בחריפות את האלרוס האכסלי שקבע בשנת 1920 שהמשוררים הצעירים "קודם כל נפטרים מהאהבה (... פילוסופיה (... ה'יופי' (... הפסיכולוגיה (...). וכך מרחיקים את הכל עד שאין דבר נשאר. חוץ מחידודים קטנים אחידים ותחושות אחדות". נח שטרן מגדיר את דבריו של האכסלי כ"המצטינים בחוסר הדיוק השכיח בכתביו". בנקודה זו קורא נח שטרן את אליוט קריאה נכונה — שטרן תפס את מסכותיו של אליוט המכסות ולא-מכסות. הוויתור על האהבה, הפילוסופיה, ה'יופי' והפסיכולוגיה הוא רק לכאורה, על פני השטח בלבד. אליוט כותב על נושאים אלה אך כתיבה זו — שהאכסלי חטא לה — נוגעת ומאירה נושאים אלה באור אחר — אירוני, סארקסטי. תקופת ביניים זו, שאחרי המלחמה והאכזבה משירת העבר הקרוב, גרמה אם כך למשבר עמוק אצל משוררים וקוראים. הדחיה של הנושאים העיקריים של שירת העבר הקרוב מעידה על-פי שטרן: "... על הריקנות שהוטלה לנפש הדור, ריקנות מבהילה — אם כי לא מרצונו באה ושלא באשמתו הישירה השתלטה על נפשו. המשוררים החדשים ובני-זמנם היו נתונים במצב הקרוב מאד לתהו-וירבוהו או לניהיליזם".

אמרו של נח שטרן "בבואתו של דור המלחמה האנגלי" התפרסם במוסף לספרות של "דבר" — כמה חשובה ומרכזית באותה תקופה! אך למרות פרסום יוקרתי זה לא זכה המאמר להדים ונעלם מהתודעה הספרותית של התקופה ושל התקופות שאחר כך. המאמר המתאר את המהפכה הספרותית של ט"ס אליוט בשירה האנגלית נדחה ונשכח וקווי האפיון המציינים את תרומתו לשירה האנגלית לא נקלטו בשירה העברית אלא רק לאחר כשנות דור. ההתעלמות מהמאמר מצטרפת לדחיה ולהתעלמות משירתו של ט.ס. אליוט באותן שנים. מקורות ההשפעה על השירה העברית היו אחרים, ועברה תקופה ארוכה עד ששירת אליוט החלה להשפיע על השירה העברית. מאמרו של נח שטרן מעיד על הבנת מעמדו המיוחד של אליוט בספרות ובתרבות האנגלית ועל רגישותו הרבה של שטרן לשירתו של ט"ס אליוט ולמשמעותה.

המעין במאמר שואל עצמו מספר שאלות מרתקות. בין השאלות: האם נח שטרן בשנת 1936 ראה עצמו בהקשר של הספרות העברית כאליוט הקובע קאנון חדש בספרות האנגלית? קשה לקבוע באופן חד-משמעי. אך מפעילותו הספרותית ומתכניותיו הספרותיות אנו מתודעים לכוונותיו ולמשמעותן. כותרת המשנה למאמר ב"דבר": "(מתוך המבוא לספרי ט.ס. אליוט ושירת הדור באנגלית)" מעידה על תכניתו של נח שטרן, אך הספר לא נכתב. בסיום התרגום ל'ארץ השממה' כותב שטרן: "בתכניתה של הוצאת 'ספר' כלולה הוצאת אנתולוגיה של השירה המודרנית". אנתולוגיה זו לא יצאה לאור. לנח שטרן היו תכניות מגוונות לפעילות ספרותית, ביקורתית ומו"לית בספרות העברית, תכניות שלמרבית הצער לא התממשו. אחת הסיבות המרכזיות לכשלון התכניות מצבו הכלכלי המעורער של נח שטרן עליו יש לנו מספר עדויות ואחר כך מצבו הנפשי המחמיר והולך. במבוא לתרגום 'ארץ השממה' מזכיר נח שטרן בהערה את המאמר "דבר": "דרך אגב, קטע ממסה ארוכה על אליוט מאת כותב השורות האלו, נדפס בעתון 'דבר' מיום 6/9/1936". המרשים במאמרו של שטרן הוא ההבנה העמוקה של שירת אליוט ובעת ובעונה אחת ההבנה והתיאור של התהליכים החשובים והמרכזיים בספרות האנגלית ובתרבות האנגלית בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20.

מאמרו של נח שטרן מתאר ומנתח את חילופי המשמרות הספרותיים בספרות האנגלית. קהל הספרות האנגלית מגלה

מה ששרד בעולם הרגש של היחיד ושל השירה, על-פי שטרן "היו דברים שאינם נשמדים לעולם – הפרימיטיבי והאינסטינקטיבי". כך הוא מסביר את פנייתו של אליוט אל הריתמוסים הפרימיטיביים. שטרן ממשיך את המאמר בשבחים על שירת אליוט מפיו של אדמונד וילסון ואחרים; סופרים ומשוררים ש"הכריזו על שירה זו כי היא היא אשר נתנה ביטוי להריסות האידיאלים ולחורבן החברה והיחיד". בסיום המאמר קובע שטרן: "הטראגדיה של התקופה שהחלה עם גמר המלחמה חשלה קבוצה של משוררים ומבקרים צעירים חשובים, דורשי אמת ושינויי ערכים בחברה אשר ספק אם היתה כמותה מימי שאלי ואילך".

עיון בשיריו ובמאמריו של נח שטרן מגלה את השפעתו של ט"ס אליוט עליו ואת הקירבה האינטלקטואלית-הרוחנית שחש נח שטרן כלפיו. יחד עם זאת, קולו של נח שטרן ברור ומיוחד; גם מעורבותו החברתית של שטרן יותר אינטנסיבית ממעורבותו של אליוט. בשיריו ובמאמריו בשנות השלושים מהווה נח שטרן אנטייתזה לשירה העברית שנכתבה בארה"ב ובארץ ישראל כאחד; המסר הפואטי שלו לא נקלט מסיבות שונות. אסתפק כאן בציון שתי סיבות לכך: נח שטרן הקדים את דורו בתפיסתו הפואטית, והדור, שלא הוכן, לא קלט מסר זה; אישיותו המיוחדת, הקשה-סגורה, של נח שטרן שהרחיקה ממנו רבים.

מן הראוי לציין שלחלק מרעיונותיו ומתפיסתו הפואטית היתה עדנה שנים מאוחר יותר. מעניין לבדוק את היחסים שבין שירת נח שטרן לפואטיקות של משוררי שנות החמישים – בעיקר נתן זך ודוד אבידן – כששירתו והשפעתו של ט"ס אליוט מקשרת. כמו כן מן הראוי לבדוק ולציין שהמודרניות בפואטיקה השירית של נח שטרן עונה על חלק גדול מ-15 האספקטים או 'הנקודות' בלשונו של נתן זך במאמרו המפורסם: "לאקלימן הסגנוני של שנות החמישים והששים בשירתנו"⁴ (על כך אני מתכוון להרחיב בעתיד).

הערות

1. "דבר כט באלול תרצ"ו 16/9/36 כותרת המשנה: "(מתוך המבוא לספרי ט"ס אליוט ושירת הדור באנגלית)". המאמר לא קובץ בשתי המהדורות של שירי וכתבי נח שטרן שיצאו לאור. המאמר נזכר בהערה במבוא של שטרן לתרגום "ארץ השממה" של ט"ס אליוט בשנת ת"ש.
2. הוצאת "ספר" תל-אביב, ת"ש.
3. בתרגום "ארץ השממה" שיצא לאור ארבע שנים אחר כך שינה שטרן את התרגום:
"עיר אי ריאלית
תחת הערפל החום של שחר-חורף,
המון נהר על גשר לונדון, כה רבים,
לא דימיתי כה רבים בלע המוות".
4. "הארץ", תרבות וספרות, 28/7/66.

ט"ס אליוט

ההיחלצות מהמשבר קשורה בשירה האנגלית ואצל אליוט בהדגשת החשיבות של העיר. המשורר "הרגיש בהמון הענקי, שהיווה מעטה את סביבתו התמידית של האדם והשמיד כל אינטימיות; נתרשם מאותו קנה מידה עצום, שלפיו התנהלו עתה עסקי האנושיות, וששלה כל ערך מעניני היחיד; חש בשינויים המהירים שרדפו זה אחר זה והרסו בלי-הרף את צינורות התגובות הרגשיות הנוצרים בנפש היחיד. החיים היו עתה משוללי תכונות אנושיות, בהשוואה לחיי העבר, ואותה שורה, שחופף עליה הרגש המרכזי של החיים ההם, "עיר אי ריאלית", חוזרת ונשנית בפואמה המפורסמת של אליוט "ארץ השממה" (The Waste Land).

עיר אי-ריאלית

מתחת לערפל השחום של שחר-חורף,

המון זרם על גשר לונדון, כה רבים

עד כי דימיתי כי הוריד המוות כה רבים שאולה.

(I. "קבורת המתים")³

שטרן מתאר עתה כיצד הרחיקו חיי המון אלה את השירה מאינטימיות הרגש ודחפום אל האובייקטיבי והמוחי. "אם כי גם פה לא נשאר ענין רב לענות בו, לאחר שנתפוררו האמונות והדעות הישנות". הוא מביא את דבריו של מיויר מ-1926 "השירה קרה עתה יותר משהיתה, אינטלקטואלית יותר, ספקנית יותר".